

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 13 Year: 2010
WOMAN STUDIES (Special Issue)

HAYATTAN KURMACAYA: FATMA ALİYE HANIM'IN DÖRT ROMANINDA
METİNLERARASI İLİŞKİLER*

FROM LIFE TO FICTION: INTER-TEXTUAL RELATIONS BETWEEN FATMA ALIYE
HANIM'S FOUR NOVELS

Tülay GENÇTÜRK DEMİRCİOĞLU**

Özet

Tanzimat döneminin tanınmış yazarı ve aydını olan Fatma Aliye Hanım, kadınlara yönelik yayımlanan gazete ve dergilerdeki makaleleri ve beş romanı ile edebiyatımızda ilk kadın romancı olarak kabul edilir. Her yönden kadın sorununu dile getirmesi nedeniyle, Fatma Aliye Hanımın roman, makale, şiir ve konferansları, bastırılan, kamusal ve özel hayatta erkeklerle eşit olma hakkı elinden alınarak toplumsal hayatın dışına itilen Osmanlı kadınının ilerlemesi yolunda eğitilmiş bir yazarın verdiği mücadelenin belirgin örnekleridir. Bu makale, Fatma Aliye Hanım'ın *Levâiyih-i Hayât*, *Enin*, *Refet* ve *Uđi*, isimli romanlarını inceleyecektir. Bu romanların her biri gerek metin gerekse altmetin düzeyinde kadın sorunlarına eğilerek, zorla evlendirme, karı-koca ilişkileri, aşk, evlilik dışı ilişkiler, aldatma, sadakat ve kadınların hor görülmesi gibi temaları öne çıkarmaktadır. Ancak romanlarda asıl dikkat çeken şey, yazarın birinden ötekine açık bağlantılar kurmamızı sağlayacak metinsel ilişkilere yer vererek bu romanlar arasında metinlerarasılığı bir anlatı stratejisi olarak kullanmasıdır. Bu nedenle, Fatma Aliye, benzer yaşantıları olan aynı karakterlere, isimlere yer vererek dögüsel bir *metinlerarasılık* oluşturmuştur. Makale, bu bakımdan bu romanların neden öteki romanlarla açık bağlantılar kurduğu sorusuna yanıt arayacaktır. Temel savımız, metinlerarasılığın 19. yüzyıl sonu Osmanlı kamusal ve özel alanında kadın sorunu konusundaki farkındalığı artırmak ve gerçek yaşamdaki kadın deneyimlerini hayattan kurmacaya taşıyarak bir gerçeklik izlenimi uyandırmakta edebî bir araç işlevi görmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Romanı, Kadın, Metinlerarasılık

Abstract

Being a well-known intellectual and activist of the *Tanzimat* (Administrative Re-organization) period, Fatma Aliye is regarded in Turkish literature as the first woman novelist who produced five novels as well as numerous articles which appeared in newspapers and magazines addressing to women readers. Articulating women's problems at all levels, her novels, articles, poems and conferences can be considered as solid examples of a struggle of a well-educated figure for the progress of Ottoman women who were suppressed and hence marginalized in the social life with no right for self-decisions to take her place alongside her male partner in the public and private realms. This paper attempts to make an in-depth approach to Fatma Aliye's four novels, *Levâiyih-i Hayât*, *Enin*, *Refet* and *Uđi*, all of which are engaged powerfully in women's problems at the level of literary text or subtext, bringing to the forefront the themes such as early or forced marriage, husband-wife relations, love, extra-marital relations, cheating, loyalty, men's disrespect to women etc. What seems interesting is the narrative strategy she sets up between these novels as inter-textual links which include a series of textual relationships and borrowings leading apparent references from one novel to another. Thus, she creates cyclical inter-textuality by way of generating identical protagonists and characterization framed within analogous lives. Hence, the paper will focus on the question of why these novels appear as texts consisting of apparent links to other novels of the author, claiming that inter-textuality serves as a narrative tool for strengthening public awareness on women's problems in the Ottoman public and private domain of the late 19th century, and for creating an impression of reality through conveying from life to fiction actual life experiences of women.

Key Words: Tanzimat Novel, Woman, Inter-textuality

* Bu makale 8 Mart 2007'de Erciyes Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Kadın-Edebiyat İlişkileri ve Fatma Aliye Hanım Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi. gencturk@boun.edu.tr

Giriş

Tanzimat döneminin önemli bir yazar ve aydını olan Fatma Aliye Hanım (1862-1936), konusunu kadınların oluşturduğu beş roman, ayrıca dönemin gazete ve dergilerinde kadın sorununu ele alan çok sayıda makale yazmıştır. Bunların yanı sıra, konferanslarıyla ve hatta çoğu yayımlanmamış şiirleriyle de, toplumsal hayatta yerini alamamış, haklarını elde edememiş Osmanlı kadınının ilerlemesi yolunda mücadele vermiştir. Dolayısıyla Fatma Aliye Hanımın romanları hem kendi hayatından hem de dönemin toplumsal yaşantısından izler taşır, ondan beslenir. Daha da önemlisi yazarın kurgusal eserlerinde, aynı veya benzeşen karakterler, isimler, yaşantılar karşımıza çıkar. Bu yönüyle Fatma Aliye Hanım, kurmacaları arasında bir çeşit *metinlerarasılık* kurgulayan bir Tanzimat yazarı olarak dikkat çeker. Bu bilinçli bir tercih midir?

Bu makalede, yazarın *Levâyah-i Hayât* (1897-98), *Enin* (1910), *Udi* (1897-98) ve *Refet* (1896-97) isimli romanlarının tür ve içeriğinde görülen benzerliklere ve bağlantılara odaklanılarak bu tür bir *metinlerarasılık* ve olası nedenleri tartışılacaktır. Bu bağlamda makalemizin temel savı şudur: Roman türü, Fatma Aliye Hanıma Osmanlı kadınlarının sorunlarını tartışmakta vasıta olmuş, kendisine kadın sorununu tartışacağı rahat bir zemin sağlamıştır. Bu nedenle *metinlerarasılığı* da bilinçli bir strateji olarak kullanmış, bu yolla birbirine zincirlediği romanları, yazarın kurmacalarında gerçeklik izlenimi ve süreklilik duygusu oluşturmasına olanak vermiştir. Başka bir deyişle yazar, *metinlerarasılık* yoluyla hayatı kurmacaya taşıma ve kadın sorununu daha güvenli bir zeminde tartışma imkânını elde etmiştir.

Burada, bağlamın kurulması amacıyla dönemin sosyal yapısına kısaca bir göz atmamız gerekir: Osmanlı toplumunda kadın sorununun gündeme gelmesi, 1839'dan sonra, yani Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni bir döneme rastlar. Tanzimat'a gelinceye kadar kadın toplum hayatında yer alamamış, eğitimden yoksun bırakılmış, toplumsal, ekonomik ve siyasi haklarını elde edememiş durumdadır. Modernleşme sürecindeki Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor şartlar, kadının yavaş yavaş toplum hayatında yer alması ve eğitilmesi gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir. Böylece, Osmanlı kadınları hakları için dönemin bazı aydınlarının da desteğini alarak mücadeleye başlamıştır. Bu tür kadın hareketlerinin bir göstergesi, şüphesiz, dönemin gazete ve dergilerinde, özellikle de kadın dergilerinde Osmanlı kadınının aile ve toplumdaki konumu üzerine yayımlanan sayısız yazılardır. Bu mücadelelerde, genellikle üst sınıfa mensup eğitilmiş kadınlar öncü olmuşlardır. İşte bu öncü kadınların, yazın sahasında en önde gelenlerinden biri de, -Zafer Hanımı ve *Aşk-ı Vatan*'ını (1877) saymazsak -edebiyat tarihçilerince kadın olarak ilk roman yazan Fatma Aliye Hanımdır.

Fatma Aliye Hanım, döneminde çok popüler olmuş bir yazardır. Öyle ki ismi yeni doğan kız çocuklarına verildiği gibi, makaleleri, romanları, çevirileri, tarih ve felsefe gibi sahalarda verdiği eserleriyle de deyim yerindeyse fırtınalar estirmiş, tartışmalar yaratmıştır. Örneğin, Fransız yazarı George Ohnet'in *Volonté* adlı romanını 1889-90 yılında *Meram* adıyla Türkçe'ye çevirdiğinde, bu çeviriyi "bir kadın" adıyla yayımlayabilmiş; bir makalesinde ismini açıkladığında ise böyle bir çeviriyi bir kadının yapabileceğine kimse inanmamış, çeviriyi ya babası Ahmet Cevdet Paşa'nın ya da ağabeyi Ali Sedat Beyin yaptığı ileri sürülmüştür.

Osmanlı yazınında, gerek kadının henüz adının bile anıl(a)maması gerekse eğitimden, sosyal hak ve özgürlüklerden mahrum kalması, Fatma Aliye Hanımı kadınlar için yazmak zorunda bırakmıştır, diyebiliriz. Ancak talihin bir cilvesi olsa gerek, yazarın eşi Faik Paşa, uzunca bir süre onu yazmaktan da alıkoymuş, Fatma Aliye Hanım ancak on yıllık bir aradan sonra eşinin izniyle yazmaya başlayabilmiştir.

Romanlardaki Metinlerarası İlişkiler

Fatma Aliye Hanımın romanlarındaki *metinlerarasılık* konusu irdelendiğinde, yazarın dördüncü romanı *Levâyah-i Hayât* ile son romanı *Enin* öne çıkmaktadır. *Levâyah-i Hayât*, yazarın kadın sorununu en detaylı olarak işlediği romanıdır ve Tanzimat romanlarında pek yaygın olmayan mektup tarzında (epistolary novel) kurgulanmıştır. Emel Kefeli'ye göre:

Fatma Aliye Hanımın günlük yaşamın akışına en uygun tür ve "ruhun tasviri" gibi özellikleri olan mektubu *Levâyah-i Hayât*'ta anlatım tekniği olarak kullanması anlamlıdır.

Mektuplar yazara, evliliği aynı anda farklı açılardan inceleme ve kadın ruhunu tahlil etme olanağı verirler. Mektup sözcüğündeki samimiyet, içtenlik, duygu aktarımı gibi anlamlar ve zarf içindeki mektubun sunuş biçimindeki kapalılık ve gizlilikle, kadının bastırıldığı, gizlemek zorunda kaldığı duygular arasında biçimsel bir ilgi kurulabilmektedir. Roman kuramı bağlamında, mektup tarzında yazılan romanlar kadının iç dünyasını ve birey olma sürecindeki iç çatışmasını ortaya koyabilecek en iyi tekniklerden biridir. Aldığı terbiye ve geleneksel davranış biçimi olarak susmak/katlanmak zorunda kalan kadın, sorunlarını paylaşma ihtiyacı hisseder. Bu paylaşım, kadının iç sesi ve dışı açılma aracı olarak nitelenen mektuplar aracılığıyla kadın-evlilik ilişkisine aynı anda farklı açılardan bakar, bu ilişkiyi nesnel bir biçimde yargılama olanağını bulur (Kefeli, 2005: 195).

Öte yandan bizce mektubun çok fazla olay örgüsü veya kurgu gerektirmemesi ve yazarın söylemek istediklerini gerçeklik duygusu uyandırarak doğrudan söyleme özgürlüğünü vermesi de yazarın bu türü tercih etmesinde etkindir.

Gerçekten de *Levâyah-i Hayât*'taki birbirinden bağımsız olmayan mektuplar okunduğunda, kadınların samimi bir tarzda birbirlerine tüm duygu ve düşüncelerini, kalplerini açtığı, dertlerini döktüğü içten bir dünyayla karşılaşırız. Bu kadar içten, lirik ve gerçekçi bir anlatım, mektup tarzı dışındaki bir teknikle herhalde pek de iyi ifade edilemezdi. Ayrıca, bu tekniğin okuru romanın sorunsalına çekmekteki başarısında şüphesiz, Fatma Aliye Hanımın gerçek yaşamda benzer bir kadın dünyasının içinde olmasının ve kimi sorunları kendisinin de yaşamasının etkisi olmalıdır.

Levâyah-i Hayât, üçü akraba olan beş kadının birbirlerine gönderdikleri on bir mektuptan oluşur. Kahramanların karakterlerine uygun isimlerle adlandırıldığı romanda, evlilikteki mutsuzluk ve mutluluk, eşler arasındaki uyum, gayrimeşru aşkların çirkinliği, eğitimin önemi, kocasını sevmeden kendi rızası dışında evlendirilen kadınların yaşadığı sorunlar, aşk ve muhabbet kavramları, kocanın sadakatsizliği gibi konular tartışılır. Nüket Esen, mektup tarzında kurgulanması dolayısıyla *Levâyah-i Hayât*'ta hiçbir aksiyonun bulunmadığını, evlilik konusunun çeşitli cephelerinin durağan olarak tartışıldığını, bu yönüyle de romanın bir tür makaleler dizisi izlenimi verdiğini belirtir (Esen, 2003: 49). Ancak biçimsel değil de içerik açısından bakıldığında romanda belirli bir süreklilik ve bütünlüğün bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Romanda aksiyonlardan çok yaşantılar betimlenmekte; mektuplar, okura kadın duyarlılığı ile dolu anlatılar sunmaktadır. Kahramanlar, kendi dolayısıyla kadın sorunlarıyla ilgili görüşlerini yaşamlarından yola çıkarak ortaya koyarlar. Bu da romana hem toplumsal hem de bireysel bir dram katmakta ve romana gerçeklik duygusu vermektedir.

Hayat-kurmaca ilişkisi bağlamında İnci Enginün ise şu yorumu yapmaktadır: Roman, evlilikteki mutluluğun çok zor yakalandığını, kadınların da bu durum karşısında farklı düşüncelere kapıldıklarını göstermektedir. Ona göre, eserin gerçekçi yönü yazarın kendisinin de evlilik hayatında mutlu olamayışdır (Enginün, 2006: 289). Bu bağlamda, eserin isminin *Levâyah-i Hayât* yani "Hayattan Sahneler" olarak seçilmesi de hayat-kurmaca ilişkisini pekiştirmesi bakımından önemlidir.

Gérard Genette edebi metinlerin değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında kapak, başlık, iç kapak, önsöz, sonsöz, dipnot ve atıflar gibi "paratext" yani "metin-yanı ve dışı" öğelerin önemli açılımlar getirdiğini belirtir (Genette, 1997: 1). Bu çerçeveden bakıldığında romanın başlığı, öteki kadınların hayatlarından sahnelere gönderme yapmasının yanında yazarın otobiyografisi düşünüldüğünde kendi hayatından kimi sahnelere de işaret etmektedir. Bu yönüyle *Levâyah-i Hayât*, Fatma Aliye Hanımın romanlarındaki metinlerarasılığın, kendi hayatıyla da kurulduğuna dikkatimizi çeker. Bu bir anlamda, yazarın yaşam deneyiminin de bir alt-metin olarak kurmaca malzemesine dönüşmesidir.

Levâyah-i Hayât'ta Tanzimat döneminde kadının iyi bir eş, iyi bir anne olmak için eğitilmesi anlayışı, eserdeki mutsuz evlilik örnekleriyle eleştirilir. Romandaki iyi eğitilmiş, üstsınıfa mensup kadınlardan Nebahat, İtimad'a yazdığı mektupta, bu konuyu eleştirerek eğitimin kadınların kendi kişisel gelişmeleri için olması gerektiğini haykırır:

Hep düşünüyorum, evet bu tahsil ve tedris, bu emek ne için! Bir gün olup da eş, yoldaş olacağımız bir adama beğendirmek, dinletmek, onun takdirine mazhar olmak için değil mi?

... Gelinliğin tellerinden, pullarından başkasını düşünmeyen, kocaların boylarından poslarından, kaşlarından, gözlerinden, hulâsa hüsn-i cemallerinden başka şeyleri hatırlarına gelmeyen kızlar ne bahtiyardırlar! Bahtiyar olmak, rahat yaşamak için işte erkekler de böyleleriyle izdivaç etsinler! Şöyle güzel olsun, böyle olsun diye anlattıkları taallukatlarına şu kadar budala olsun, bu kadar hissiz fikirsiz olsun diye de ısmarlasınlar! Bunları istedikleri gibi aldatırlar, bildikleri gibi yaşatırlar (*Levâyah-i Hayât*: 90-91).

Bu “feryat”, aslında eşi tarafından uzun bir süre yazmasına izin verilmeyen Fatma Aliye Hanım için de geçerlidir. Emel Kefeli’nin de değindiği gibi kendisine uygun görülüp Faik Paşa ile evlendirilen yazarın bu durumu ile örneğin romandaki Mehabe isimli kahramanın durumu arasında bir benzerlik bulunmaktadır (Kefeli, 2005: 197). Bu bağlamda yazar, kendi hayatından bir kesiti yine kurmacaya taşımış görünmektedir. İnci Enginün’ün de belirttiği gibi birbirleriyle tanışan yakın kişiler arasındaki mektuplaşmalarla ve bu mektuplarda zikredilen kadınların hayatlarından örneklerle genişleyerek evlilikteki mutluluğun çok zor yakalandığını ve kadınların bu durum karşısında farklı düşüncelere kapıldıklarını gösterir. Yazarın gerçekçi yönü yazarın da evlilik hayatında mutlu olamayışdır (Enginün, 2006: 289).

Yine Enginün’ün değindiği gibi, erkek yazarların kadın eğitimini çok önemsemeleri, fakat onları sadece aile içinde görmeleri, şahsiyetlerini kazanan bu eğitilmiş kadınlara yetmemektedir. Kadınlara evin dışında görevler yükleyecek olan sosyal gelişmeler ise henüz yoktur. Eserde, ‘eğitilen bu kadınları onları anlamayan erkeklerle evlendirerek mutsuz kılıyorsunuz’ feryadı vardır. Nitekim *Levâyah-i Hayât*’taki kadın kahramanların hemen hepsi iyi eğitilmiş, üstsınıftan kadınlardır; onlardan biri arkadaşına yazdığı mektuba (yukarıdaki alıntıda öne sürülen fikre) cevaben şöyle feryat etmektedir:

Tahsil, tederrüs ne için diye olan sözlerinize derim ki, insanın kendisi tam insan olmak, insanlığı anlamak, içinde yaşadığı cihanı öğrenmek için, yani kendimiz için değil mi? Erkeklerin zevce intihabı meselesindeki hükmünüzde dahi pek haklı olabilir misiniz? Bahtiyar olmak için budalalarını, cahillerini alsınlar öyle mi? Lâkin hepsini bu hal bahtiyar eder mi? Bunun aks-i suretini isteyenleri dünyada bundan daha ziyade bedbaht edecek şey olabilir mi? (*Levâyah-i Hayât*, s.92)

Bu “feryat” Fatma Aliye Hanımın aynı anlama gelen *Enin* isimli romanında da metinlerarası göndermeleri olan bir roman başlığıyla tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Fatma Aliye Hanım 1910 yılında yayımlanan *Enin*’inde de *Levâyah-i Hayât*’ta ele aldığı konulara tekrar vurgu yapar. Evlilik hayatı, evlilik öncesi aşk, sadakat, aldatma, aşk ve sevgi kavramı, görücü usulü ile evlilik, birbirini tanıyarak evlenmenin önemi, kadının toplum ve aile içindeki yeri gibi konuları genç kızlar ve kadınlar etrafında anlatır. *Levâyah-i Hayât*’a kıyasla *Enin*, kalabalık bir kadroyla yazılmış uzunca bir romandır. Ayrıca bu romanda birçok erkek karakter karşımıza çıkar. Diğer romanlarının aksine *Enin*’de erkek karakterlerin duygularına, evliliğe, aşka ve sadakate ilişkin düşüncelerine yazar geniş olarak yer verir. Romandaki kimi bölümler üç erkek kahramanının duygu ve düşünceleri etrafında anlatılır. Bu üç erkeğin duygu ve düşünceleri, aşk acıları ve çektikleri ıstırapı Fatma Aliye Hanım, kadın sorununun ortaya konulmasına hizmet etmesi için okura ayrıntılarıyla göstermektedir.

İsimlerdeki ve içerikteki metinlerarasılık bağlamında, yazarın *Levâyah-i Hayât* ve *Enin* isimli romanları oldukça dikkat çekmektedir. Ayrıca bu iki eserde kadın tiyolojileri açısından da bazı yakın ilişkiler görülür. Örneğin Sabahat (güzellik, letafet), Fehame (anlayışlılık), Nebahat (şan, şeref, onur), İtimat (güven) ve Müeyyet (sağlam) her iki romanın ortak isimleridir. Her iki romandaki Sabahat da, zengin ve aldatılmış kadınlardır. Öte yandan, *Levâyah-i Hayât*’ta Sabahat’ın kocasından ayrılacağı ima edilirken *Enin*’deki Sabahat’ın büyük bir kararlılıkla nişanlısını terk ettiği görülür. Bu haliyle *Enin*’deki Sabahat daha güçlü ve cesur bir kadın olarak çizilir. Fehame de *Levâyah-i Hayât* ve *Enin*’de ortak olan ikinci isimdir. Her iki romandaki Fehame, ailesinin zoruyla, sevmediği -hatta *Enin*’de görmediği- birisiyle evlendirilmiştir. Her iki kadın da başka çareleri olmadığı için mutsuz evliliklerini sürdürmek zorunda bırakılmıştır. Fehame *Levâyah-i Hayât*’ta eşinin ailesinin, *Enin*’de ise kendi ailesinin bütün kötülüklerine göğüs germek zorunda kalır.

Nebahat ile İtimat isimleri de yine her iki romanda karşımıza çıkar. Her ikisi de *Levâyah-i Hayât*’ta önlerinde kötü evlilik örnekleri gördüklerinden evlenmekten korkan genç kızlar olarak öne çıkar. *Enin*’deki Nebahat ise, Sabahat’ın nişanlısını elinden alan, kötü kalpli ve fettan bir üvey kardeş olarak, İtimat ise Sabahat’ın kendisine gönülden bağlı cariyesi olarak çizilir. Yine, her iki romanda çok az yer almakla birlikte, kendisinden akraba olarak bahsedilen Müeyyet isimli bir kadın karakter daha bulunur.

Fatma Aliye Hanımın, bu iki romanda ısrarla aynı isimleri kullanması yazarın *Levâyah-i Hayât*’ta birbirleriyle mektuplaşan kadınları *Enin*’de daha ayrıntılı bir şekilde yeniden kurgulamak istediğini düşündürmektedir. Başka bir deyişle *Levâyah-i Hayât*’ta sunduğu sahneleri mektup roman kurgusundan çıkararak *Enin*’de daha katmanlı, aksiyonu daha güçlü bir roman kurgusuna yerleştirdiği görülmektedir. *Levâyah-i Hayât*’ta yalnızca isimleri geçen ve mektuplar yoluyla fikir tartışmaları yapan kadınlar, *Enin*’de

erkeklerin de dahil edildiği, her biri hayatlarının çeşitli yönleriyle ele alınan ‘mücessem’ karakterler olarak yeniden yazılmış gibidirler.

Fatma Aliye Hanım *Udi* (1897-98) ile *Enin* romanları arasında da isimler yoluyla bir metinlerarasılık kurgulanmıştır. Bu iki romanın bağlantısını sağlayan ortak isim Bedia’dır. Ancak burada dikkatimizi çeken şey, her ikisinin aynı isimli iki ayrı karaktere değil, aynı kişiye gönderme yapmasıdır. Fatma Aliye Hanımın son romanı olan *Enin*’deki Bedia, konaklara çağrılan usta bir udi olarak betimlenmiştir. İlginç olarak *Enin*’de ismi bir kez geçen bu kadın, aynı zamanda *Udi* romanının kahramanı da olan Bedia’dır. *Udi*’deki Bedia hayatını ud çalarak kazanan ve bu nedenle hikâyesi romanın merkezine yerleştirilen baş kadın karakterdir.

Beş bölümden oluşan *Udi* romanının son bölümünde Fatma Aliye Hanım, eserin yazılma sebebine ilişkin bilgiler verir. Bu bölümde Bedia anlatıcı-yazar işlevi görmekte, Fatma Aliye’nin *Refet* isimli romanını okuduğunu söyleyerek, ondan kendisinin de hayat hikâyesini yazmasını istemektedir. *Udi*’deki bu kurmaca olgusu, *Refet*, *Udi* ve *Enin* romanlarının isimler yoluyla bilinçli bir şekilde birbirine bağlandığını düşündürmektedir. Yazar *Enin* ve *Udi* romanlarında Bedia’dan, *Udi*’de ise *Refet* isimli romanından bahsederek romanları arasında *-Levâiyih-i Hayât, Enin, Udi ve Refet-* bir metinlerarasılık kurgulanmıştır.

Burada görülüyor ki Fatma Aliye Hanım, kadın sorunlarını kendi eserlerine ve öteki kadın kahramanlarının yaşantılarına gönderme yaparak dile getirmektedir. Bu tür bir metinlerarasılığı, İnci Enginün, Fatma Aliye’nin Ahmed Midhat Efendi ve Namık Kemal gibi kendi kitaplarını roman kahramanlarına okutma yaklaşımına bağlar (Enginün, 2006, s.293). Hülya Adak ise bu tutumun “yargılanmadan başkaldırma” dürtüsüyle ilişkili olduğunu ileri sürer ve Lejeune’den aktararak şöyle der:

“Kurmaca kontratı, yazar ve başkarakter arasında özdeşleşme olmadığının inancı üzerine kurulu bir metin pratiğidir. İşte bu kurmaca metinleri; feminist arzu, feminist kimliğin yazarla karakter arasında özdeşleşme korkusu olmadan özgür bir şekilde irdelenmesi, bir tür feminist başkaldırı ve ütopya olarak okuyabiliriz. Bu şekilde baktığımızda Aliye dahil pek çok kadın yazarda muhafazakar yaşam öyküsü ve kurmaca metinlerdeki başkaldıran kadın karakterler arasındaki gerilimin şizofrenik yönelimlerin göstergesi olmadığını göreceğiz. Bu durum, kurmaca bağlamında yazarın kişisel olarak yargılanmadan başkaldırma dürtüsüdür. Aliye’nin romanı Udi’nin sonunda kocasının ihanetlerine dayanamayıp tek başına ayakta durmayı başaran udi Bedia ölür. Kadın anlatıcıya ise Bedia’nın hikâyesini yazmak mutlak bir vazife olur. “Bedia gitti. O saz, o ses, o zekâ, o his!... Onlar da bitti mi? Fakat yazmak lâzımdı. Zira o arzular, o hevesler artık vasiyet yerine geçecekti (Adak, 2006, s. 211-212).

Fatma Aliye Hanımın romanları üzerine kapsamlı bir tez yazmış olan Firdevs Canbaz ise bu metinlerarasılığın -her ne kadar kendisi iddialı bulsa da- yazarın bütün romanları ile birbirinin devamı olan büyük bir roman yazma çabasıyla bağlantılı olabileceğini belirtir; bu denemenin de ilginç olduğuna işaret ederek şöyle der:

“... Belki romanın kurgusu nedeni ile kahramanın kendi hayatını yazması söz konusu değildir; çünkü Bedia’nın bir süre sonra verem olduğu anlaşılacak ve kısa bir süre sonra da ölecektir. Bu nedenle Udi, roman kahramanı kadının, kendi hayatını yazdığı bir örnek olamamıştır. Böyle bir roman denemesi ilginç olacaktır; ancak Fatma Aliye Hanımın roman kahramanları böyle bir deneme yapmamışlardır.” (Canbaz, 2005: 103).

Bütün bu argümanlar ve varsayımlar, Tanzimat dönemindeki kadın sorunlarına yaklaşımlar düşünüldüğünde, o dönem için oldukça cesur görüşler öne süren Fatma Aliye Hanımın kurgusal stratejilerine tutarlı bir açıklama zemini sağlamaktadır.

Sonuç

Fatma Aliye Hanımın yukarıda çözümlemeye çalıştığımız eserleri açıkça hem kendi hem de başka kadınların yaşantısından izler taşıyan pek çok sahne içermektedir. Dolayısıyla bu eserlerde, aynı veya benzeşen pek çok karakter, isim ve yaşantılar yazarın kendi hayatından ve dönemindeki kadınların hayatlarından da pek çok izler yansıtır. Bu, hayat ve kurmacanın içiçe geçmişi, yazarın romanlarında birbirlerine gönderme yapılarak, ilişkili bir halde karşımıza çıkar. Bu yönüyle, bir Tanzimat yazarı olarak Fatma Aliye Hanımın, kurmacaları arasında farklı katmanlarda bilinçli bir metinlerarasılık kurguladığını söylemek pek yanlış olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- ADAK, Hülya (2006). "Biyografi ve Toplumsal Cinsiyet: Ahmet Mithat ya da Bir Osmanlı Erkek Yazarın Kanonlaşması", İçinde: Nüket Esen ve Erol Köroğlu (ed.). *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- CANBAZ, Firdevs (2005). *Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ENGİNÜN, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergah. Yayınları.
- ESEN, Nüket (2003). "Türk Romanının Edebi Annesinden İki Eser: Hoş Bir Tesadüf." *Virgöl*, Sayı 58, (Ocak 2003).
- Fatma Aliye, (2005). *Enin*, (Çev.: Tülay Gençtürk Demircioğlu), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Fatma Aliye 2002. *Hayattan Sahneler (Levâh-i Hayat)*, Çeviren ve yayına hazırlayan Tülay Gençtürk Demircioğlu, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Fatma Aliye (1313/1896-97). *Re'fet*. İstanbul: Kırk Ambar Matbaası.
- GENETTE, Gerard (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation*, translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press.
- KEFELİ, Emel (2005). "Evliliği Sorgularken: Levâh-i Hayat", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 12, KOCAV.